

MODERNISTYCZNE KAMIENICE KRAKOWSKIE – GRANICE STYLU

Beata Makowska

Zakład Rysunku, Malarstwa i Rzeźby, Wydział Architektury, Politechnika Krakowska,
Department of Drawing, Painting and Sculpture, Faculty of Architecture, Cracow University of Technology
ul. Podchorążych 1, 30-084 Kraków, e-mail: bemako@wp.pl

Streszczenie. Artykuł podkreśla znaczenie kamienic krakowskich z lat 1890–1939 dla dziedzictwa kulturowego miasta. Zwraca uwagę na nietypowe ramy stylu, które kamienicom krakowskim nadali modernistyczni architekci. Dostrzega również ogromną potrzebę dokumentacji wielu cennych, niszczących detali i elementów dekoracyjnych z tego okresu oraz przedstawia problem przekraczania granic estetyki modernistycznych kamienic, spowodowany ich niewłaściwą modernizacją w czasach współczesnych.

Słowa kluczowe: architektura, modernizm, kamienica, dekoracja

WSTĘP

Moderniści zmienili naturę i skalę ornamentu, podkreślając szerokie, gładkie płaszczyzny w zestawieniu z małą skalą detalem [Brolin 2000]. Stosowali ograniczony język form, stworzony raczej przez odbieranie części od formy niż dodawanie do niej. W tradycyjnej architekturze dekoracja często była używana, aby zasłonić łączenie elementów. Moderniści przeciwnie „uczciwie” eksponowali połączenia – to, co było wewnątrz, stało się widoczne na zewnątrz. W miejsce klasycznego rzeźbienia form, które rzucały cienie przez wystawienie ich na zewnątrz ścian; stosowali antyrzeźbienie, które stawało się plastyczne przez cienie w dziurach i cięciach ścian. Dekoracja i ornament w architekturze światowej w tym okresie pojawiały się niezmiernie rzadko. Tymczasem środowisko krakowskie wytworzyło swój własny charakterystyczny język form architektonicznych, przechodzących w latach 1890–1939 ewolucję od historyzmu, przez eklektyzm, secesję i modernizm, łączący silną tradycję miejscową z tendencjami międzynarodowymi. Architekci w Krakowie kładli nacisk na znaczenie rodności, rozumianej jako trzymanie się konwencji półmodernistycznej [Żychowska 1991]. W swojej twórczości poruszali się na obrzeżach stylu międzynarodowego, zjawisko to szczególnie dotyczyło kamienic. Nietypowe w tym okresie

wzbogacanie ich elewacji dekoracjami stanowiło o szacunku do tradycji i chęci nadania im cech indywidualnych. W okresie międzywojennym

...nowe obiekty [...] nie miały charakteru przypadkowego, gdyż ówcześni planiści i budowniczowie w sposób świadomy nawiązywali do tradycji historycznych zarówno tych średniowiecznych, jak i z okresu Wolnego Miasta i wielkich prezydentów doby autonomicznej [...] Kraków XX-lecia międzywojennego, jego klimat duchowy jest zakorzeniony w historycznej przeszłości miasta [Passowicz i Gaczol 1999].

Zdecydowany nawrót do form historycznych, poszukiwanie stylu narodowego było zjawiskiem wywołanym psychologicznymi i społecznymi skutkami wojny [Olszewski 1967].

W artykule zaprezentowane zostało zjawisko nietypowych ram stylu, które kamienicom krakowskim nadali modernistyczni architekci. Przedstawiony został również problem przekraczania granic estetyki modernistycznych kamienic, spowodowany ich niewłaściwą modernizacją w czasach współczesnych.

ZAKRES I METODA PRACY

Artykuł jest syntetyczną prezentacją wyników badań prowadzonych w ramach projektów badawczych finansowanych przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego (grant 2007–2010: Dekoracje krakowskich kamienic z okresu modernizmu oraz wcześniejszy grant 2004–2006: Dekoracje krakowskich kamienic przełomu XIX i XX wieku – potrzeba ochrony kulturowych wartości architektury). W przygotowywanej pracy zostaną zaprezentowane wybrane, znaczące przykłady dekoracji elewacji kamienic krakowskich z lat 1890–1939 (70 kamienic z lat 1890–1918 oraz 130 kamienic z lat 1918–1939). Wybrano najbardziej reprezentatywne przykłady, zarówno ze względu na cechy indywidualne autorów projektów, jak i odniesienia stylowe, źródła inspiracji, dobór form i stosowane materiały. Fotografie współczesne prezentujące stan istniejący (ok. 1250 zdjęć dotyczących okresu 1890–1914 oraz ok. 1400 zdjęć z okresu 1918–1939) zostaną zestawione z zachowanymi fotografiami archiwalnych (fotografie Ignacego Kriegera i jego następców syna Natan i córki Amalia), co pozwala zaobserwować zmiany, którym podlegały fasady domów.

Praca obejmuje swym zakresem studium opracowań teoretycznych – archiwalnych i współczesnych, a także pozycji z literatury nawiązującej do innych dyscyplin. Na ich podstawie sporządzony został opis elewacji kamienic (w przykładach z okresu modernizmu także krótka charakterystyka rzutów) i występujących na nich dekoracjach. Kwerenda w V Oddziale Archiwum Państwowego w Krakowie wybranych 200 obiektów pozwoliła odnaleźć informacje i plany aż 49 kamienic z okresu 1890–1918 (nie zachowały się żadne dokumenty dotyczące 14 obiektów, w przypadku 5 obiektów ze względu na zły stan planów nie udostępniła się, 2 obiekty nie posiadały planów w dokumentacji) oraz 116 z okresu 1918–1939 (w przypadku 6 obiektów nie zachowały się żadne dokumenty).



Ryc. 1. Portal wejściowy i godło kamienicy przy ul. Krowoderskiej 65A (fot. B. Makowska)

Fig. 1. The entrance portal and the emblem at 65A, Krowoderska St. (photo by B. Makowska)



Ryc. 2. Obramienie okna kamienicy przy al. Słowackiego 58 (fot. B. Makowska)

Fig. 2. The window frame of tenement house at 58, Słowackiego Av. (photo by B. Makowska)

Praca zostanie zaprezentowana na tle historii architektury z lat 1890–1939. W Krakowie w tym okresie rozpowszechnił się typ kamienicy czynszowej, o wysokim standardzie technicznym i funkcjonalnym, posiadający indywidualne, niezwykle wartościowe rozwiązania formalne. Tuż przed pierwszą wojną światową była to kamienica czteropiętrowa tzw. wielkowiejska [Purchla 1997b], która wyrosła na gruncie wcześniejszej tradycyjnej dwu- lub trzypiętrowej, usytuowanej między ulicą i ogrodem. Kamienice w okresie międzywojennym już bez oficyn miały płaskie dachy, uproszczoną bryłę, często wzbogaconą wysuniętym okapem. Szczególnie dbano o nadawanie indywidualnego charakteru elewacjom domów, wzbogacając je charakterystycznymi dla krakowskiej tradycji elementami dekoracyjnymi. W różnorodny, indywidualny sposób przeprowadzano pionową i poziomą artykulację fasad. Tworzyły je kubistyczne wsporniki, wykusze (ul. Lea 17), skarpy (ul. Marka 33), lizeny (ul. Marka 8, ul. Sereno-Fenna 4), balkony we wnękach (ul. Retoryka 18) i na narożnikach (ul. Bujwida 1, 8, ul. Józefitów 2), wnęki przeszklonych klatek schodowych (ul. Szymanowskiego 11, ul. Batorego 4A i 6A), gzymsy podokienne (ul. Bujwida 8, ul. Chopina 8, ul. Kopernika 6), obramienia drzwi i okien (ryc. 1–3), fryzy nad parterem (ryc. 4), fryzy wieńczące (ul. Ujejskiego 5, ul. Bujwida 9) itp.



Ryc. 3. Portal wejściowy i godło kamienicy przy ul. Krowoderskiej 72 (fot. B. Makowska)

Fig. 3. The entrance portal and the emblem at 72, Krowoderska St. (photo by B. Makowska)

Wielką wagę przykładano także do tworzenia interesujących zestawień faktur (ul. Sereno-Fenna 4) barwionych szlachtetnych tynków (sztuczny kamień tzw. terrabona), kamienia (ul. Marka 33) i cegły glazurowanej (ul. Krowoderska 72). Wprowadzano także swoistą ornamentację, która choć w okresie międzywojennym uległa znacznemu uproszczeniom, w stosunku do wcześniejszej secesyjnej, nadal jednak w znacznym stopniu decydowała o wystroju elewacji. Szczególna uwagę zwracano na opracowanie portalu wejściowego z obowiązującym w tym czasie godłem plastycznym (ryc. 5–9).

Tradycja ozdabiania domów godłami w Krakowie, niezwykle powszechna w porównaniu do innych polskich miast (ok. 123 obiekty), sięga czasów średniowiecznych. Podtrzymywały ją liczne publikacje naukowe i przepisy prawne (Uchwały Rady Miejskiej). Nie mały wpływ miały także działające na początku XX w. stowarzyszenia, które dbały o piękno miasta: Grono Konserwatorów Galicji Zachodniej, Towarzystwo „Sztuka”, Towarzystwo Upiększania Miasta Krakowa i Okolicy, Towarzystwo Miłośników Historii i Zabytków Krakowa, Towarzystwo Przyjaciół Sztuk Pięknych, Towarzystwo „Polska Sztuka Stosowana” oraz Warsztaty Krakowskie (1913–1926) [Purchla 1990]. Te ostatnie wypracowały swój własny styl charakteryzujący się operowaniem zwartą bryłą,

niepozbanioną ornamentu, który był często zgeometryzowany w przeciwieństwie do secesyjnej miękkości. Dominowały kanciaste kształty i ostrość linii, krystaliczne bądź trójkątne, rytmiczne formy akcentujące geometryczne układy z przenikającymi się płaszczyznami. Linie te i kształty można dostrzec w godłach krakowskich domów mieszkalnych, które stanowią często zasadniczy element dekoracyjny fasad, wykraczając w ten sposób poza swoje pierwotne znaczenie.



Ryc. 4. Fryz nad parterem kamienicy przy ul. Chopina 4 (fot. B. Makowska)

Fig. 4. The friezes over the ground floor at 4, Chopina St. (photo by B. Makowska)



Ryc. 5. Portal wejściowy i godło kamienicy przy ul. Pomorskiej 10 (fot. B. Makowska)

Fig. 5. The entrance portal and the emblem at 10, Pomorska St. (photo by B. Makowska)



Ryc. 6. Godło kamienicy przy ul. Żuławskiego 16
(fot. B. Makowska)

Fig. 6. The emblem at 16, Żuławskiego St.
(photo by B. Makowska)



Ryc. 7. Portal wejściowy kamienicy przy ul. Tomaszka 26 (fot. B. Makowska)

Fig. 7. The entrance portal of tenement house
at 26, Tomaszka St. (photo by B. Makowska)



Ryc. 8. Godło kamienicy przy ul. Żuławskiego 3
(fot. B. Makowska)

Fig. 8. The emblem of tenement house
at 3, Żuławskiego St. (photo by B. Makowska)



Ryc. 9. Godło kamienicy przy ul. Pomorskiej 6
(fot. B. Makowska)

Fig. 9. The emblem of tenement house
at 6, Pomorska St. (photo by B. Makowska)

Godła plastyczne są wykonane głównie ze sztucznego kamienia i szlachetnego tynku, posługiwano się także techniką sgraffita, majoliką i mozaiką [Samek 1984]. Najczęściej występują motywy zwierząt realistycznych i fantastycznych oraz postacie ludzkie. Znaczną liczbę stanowią godła o tematyce krakowskiej, patriotycznej i religijnej. Choć w większości godła były anonimowe, przeważnie wyróżnia je wysoki poziom artystyczny. Znani są autorzy kilku godeł przedstawiających: żubra przy ul. Komorowskiego 7 autorstwa Konstantego Laszczki, Stefana Batorego przy ul. Batorego 4A autorstwa Karola Hukana; skrzydlatego smoka przy ul. Kazimierz Wlk. 59 autorstwa Wexnera i Jakubowicza; chłopca grającego na fujarce przy ul. Pawlikowskiego 8 autorstwa Wexnera i Jakubowi-

cza; żagłowiec przy ul. Krowoderskiej 72 autorstwa Karola Muszkiet; Matkę Boską z Dzieciątkiem przy ul. Pomorskiej 10 autorstwa S. Nowaka. Na godłach pojawiają się także inicjały autorów: na ul. Bujwida 8 – R.P.; ul. Floriańskiej 15 – K.M.; Friedleina 25a – K.M. (prawdopodobnie Karol Muszkiet); Garncarskiej 21 – L.W.; Józefitów 19A – R.; ul. Prądnickiej 68 – M.; ul. Ujejskiego 13 – T.K.; ul. Wenecja 9 – L.W.; ul. Włóczków 11a – L.N.; ul. Wygoda 6A – T. K.; ul. Żuławskiego 4 – K.M. (prawdopodobnie Karol Muszkiet).

CECHY STYLISTYCZNE DEKORACJI KAMIENIC KRAKOWSKICH

Przyjęte w opracowaniu szersze ramy czasowe okresu poprzedzającego modernizm pozwalają na pokazanie ciągłości kształtowania się i doboru form dekoracyjnych w architekturze mieszkaniowej w Krakowie.

Analizując wpływy różnych tendencji w zdobnictwie kamienic krakowskich z lat 1890–1918, zauważono, że przeważają te, które stanowią kombinację form historycznych i dekoracji secesyjnych inspirowanych przeważnie typowo polskimi roślinami. Kilka domów ma wyraźne cechy secesji wiedeńskiej zarówno w doborze dekoracji, asymetrii kompozycji fasad, jak i kształtów otworów okiennych i drzwiowych. Trzy obiekty nawiązują bezpośrednio do sztuki ludowej (Filipa 5, Garncarska 4, Kochanowskiego 3), kilka innych zapożycza ze stylu zakopiańskiego tylko pewne motywy (Piłsudskiego 36, i 40, Krasieńskiego 15). Obiekty powstałe przed 1900 r. przeważnie nawiązują do tradycyjnych historycznych form, są wyrazem gustu krakowskich mieszczan. W kilku domach, które powstały ok. 1910 r. widoczne są rodzące się tendencje do uproszczenia form, będące zapowiedzią modernizmu (pl. Na Groblach 13). I tak stwierdzono 14 razy nawiązanie do stylów historycznych, 37 – kombinacje form historycznych i secesyjnych, 8 – wyraźne wpływy secesji, 6 – inspiracje formami ludowymi, 5 – wpływy modernizmu.

W kamienicach krakowskich z lat 1918–1939 widoczne są wpływy modernizmu wiedeńskiego (Feniks, Rynek Gł. 41) i niemieckiego (pl. Inwalidów 8, pl. Inwalidów 7). Najbardziej nowoczesny charakter miały domy zbudowane w duchu Bauhausu (tzw. mały Berlin) na ul. Szymanowskiego, Chopina, Lenartowicza, Cybulskiego, Wenecja i Bujwida. Bardzo typowe są geometryczne formy i dekoracje trójkątnokrytaliczne, charakterystyczne dla tzw. „szkoły krakowskiej”. Powszechna jest także kombinacja form historycznych (godła, portale, kolumny) i modernistycznych.

WYNIKI

Spośród reprezentatywnej grupy wybranych 70 kamienic z lat 1890–1918 o wyróżniających się dekoracjach, na podstawie wyglądu fasad, dokonano ogólnego

nej analizy ich stanu technicznego. Dziesięć obiektów zostało już poddanych gruntownym remontom (ul. Karmelicka 35, Krasińskiego 23, Krupnicza 3, Na Groblach 13, Piłsudskiego 16, 36 i 40, Retoryka 1, 3 i 7). Ich stan został określony jako bardzo dobry.

Drugą grupę stanowi 18 obiektów, których elewacje są w dobrej kondycji, ale mają drobne ubytki w tynku. Najliczniejszą grupę stanowią domy, które wymagają szybkiego remontu. Często zdobiące je dekoracje uległy znacznemu zniszczeniu. Stan techniczny tych 37 obiektów określono jako średni. Zły stan techniczny dotyczy 5 kamienic, których elewacje powinny być natychmiast poddane gruntownym remontom. Ze względu na brak szczegółowych dokumentacji zdobiące je dekoracje będą trudne do odtworzenia. Fasady te z odpadającymi tynkami i dekoracjami stanowią poważne zagrożenie dla przechodniów (Długa 60, Krasińskiego 17, Studencka 14, Smoleńsk 18 i 20).

Niestety pewna liczba obiektów została poddana częściowym, nieprawidłowym modernizacjom, m.in. wymieniono stolarkę na współczesną plastikową, o innych niż historyczne podziałach szprosów i kolorystyce (Blich 3, Krasińskiego 17); dekoracje pomalowano grubą warstwą farby (Reformacka 3), która skutecznie kryje ich subtelny rysunek. W niektórych domach odnowiono tylko partery lub przyziomy, często malując je farbą o ostrym kontrastującym kolorze (Kremerowska 3, Starowiślna 43). Pokrycie dachu ocynkowaną blachą niektórych obiektów również nie współgra z historyczną elewacją (Starowiślna 43).

Stan techniczny kamienic z lat 1918–1939 przedstawia się również nie najlepiej. Tylko nieliczne zostały odnowione w całości (pl. Inwalidów 8, ul. Smoleńsk 18, ul. Bujwida 1, 2, 8, ul. Chocimska 9, ul. Kazimierza Wlk. 59, ul. Kremerowska 15) lub tylko odnowiono ich partery (ul. Karmelicka 45A). Kolorystyka poddanych renowacji fasad kamienic często zasadniczo różni się od wcześniejszej (al. Krasińskiego 3, ul. Lea 34). W kilku obiektach wymieniono stolarkę okienną (ul. Warszawska 16, Kolberga 11) i drzwiową (ul. Kazimierza Wlk. 4). Dokonano też nadbudowy i wprowadzono okna w dachu (ul. Urzędnicza 37, Komorowskiego 9, Lelewela 5, Warszawska 18). W bardzo złym stanie są godła plastyczne na al. Słowackiego 58, ul. Łazarza 12, ul. Wygoda 6A i 6B, ul. Chocimskiej 9, ul. Szymanowskiego 12 (zabrudzone przez gołębie). Na wielu elewacjach odpada tynk (ul. Pawia 12, ul. Lea 34), który w większości przykładów jest bardzo zabrudzony. W bardzo złym stanie, niebezpiecznym dla przechodniów jest kilka obiektów (ul. Syrokomli 23, pl. Inwalidów 8, ul. Łobzowska 61). Stwierdzono stan techniczny bardzo dobry 8 budynków, stan techniczny dobry – 32, stan techniczny średni – 85, stan techniczny zły – 5.

Zaraz po wojnie modernistycznych kamienic praktycznie nie rewaloryzowano. Przeważnie adaptowano poddasza, dzielono istniejące mieszkania oraz dokwaterowywano nowych lokatorów do dotychczasowych mieszkańców. Brak funduszy i nieprzychylna polityka ówczesnych władz wobec przedwojennych symboli architektury prowadziły stopniowo do dewastacji budynków. Bardzo późno, bo dopiero pod koniec lat 60. w Europie Zachodniej i w Polsce docenio-

no historyczne i urbanistyczne znaczenie zabudowy z tego okresu. Największe zmiany nastąpiły w przełomowych 1989 r., kiedy radykalnie zmieniła się sytuacja – przywrócono wtedy prawo własności prywatnej i mechanizmy renty grunтовой, obywatele mogli współdecydować o otaczającej ich przestrzeni [Wiśniewski 2005]. Dzięki temu, że zachowały się księgi wieczyste krakowskich nieruchomości, zwrócono wiele budynków prawowitym właścicielom lub ich spadkobiercom. Pierwszym znakiem nowych czasów było pojawienie się reklam i sklepów w parterach kamienic, które początkowo stały się jedynym źródłem dochodu właścicieli. Do 2005 r. mieszkańców budynków chroniło prawo lokalowe, które nie pozwalało na swobodne kształtowanie czynszów. Teraz sytuacja się zmieniła – wzrost czynszów staje się potencjalnym kapitałem, który właściciele mogą przeznaczyć na remonty. Pomimo kosztów społecznych, które spowodowały te zmiany wydaje się, że są one szansą na większe możliwości rewitalizacji starych kamienic, które stały się obecnie cennym towarem rynkowym [Purchla 1997a].

Niestety zniszczenia dokonywane są także podczas modernizacji kamienic. Przyczyną tego zjawiska jest brak świadomości historycznych wartości budownictwa z tego okresu. Tylko nieliczne najcenniejsze obiekty architektury międzywojennej są wpisane do rejestru zabytków. Pozostałe nie są chronione odpowiednimi zabezpieczeniami prawnymi. Z opisanych w granie 200 kamienic zaledwie 28 wpisano do rejestru zabytków (dotyczy to obiektów z okresu 1890–1914), reszta nie podlega ochronie prawnej. Jak dotąd do rejestru zabytków wpisano ok. 800 spośród wszystkich obiektów położonych na obszarze chronionego ustawą Pomnika Historii oraz ok. 100 obiektów poza tym terenem [Majchrowski i in. 2003].

W ewidencji konserwatorskiej, która stanowi uzupełnienie rejestru zabytków, znajduje się ok. 2000 budynków na terenie Pomnika Historii i ok. 3500 poza jego granicami. Są to przeważnie budynki XIX-wieczne i międzywojenne, które niestety nie są objęte ochroną, tak ja ma to miejsce w przypadku budowli wpisanych do rejestru zabytków. Status obiektów znajdujących się w ewidencji konserwatorskiej nie jest niestety jasny. Ustawa w obecnej postaci praktycznie ich nie chroni (we wrześniu 2007 r. złożono do Sejmu projekt nowelizacji ustawy określającej zakres ochrony wspomnianych obiektów, niestety nie został on jeszcze przegłosowany).

Sytuacja ta spowodowała, że kamienice modernistyczne po niewłaściwych remontach zmieniają swoje oblicze, przekraczają granice stylu. Ich elewacje mają zmienione proporcje, kolorystykę, fakturę i często tracą niepowtarzalny detal i dekoracje. Niezwykle ważne wydaje się uświadomienie właścicielom kamienic, że ich budynek stanowi tylko fragment pierzei ulicy i w związku z tym muszą stosować się do jasno określonych zasad, a nie wyłącznie swoich prywatnych gustów. Właściciele kamienic niestety często dla uniknięcia wysokich kosztów konserwacji, w pogoni za zyskiem lub po prostu ze zwykłej głupoty niszczą oryginalny styl fasad i ich cenne dekoracje. Pierwszą najbardziej po-

wszechną modernizacją kamienic z okresu dwudziestolecia międzywojennego stała się wymiana drewnianej bardzo zniszczonej stolarki okiennej i drzwiowej na nową przeważnie wykonaną z PCV. Jej kolorystyka, płaskie profile i podziały nie zawsze są zgodne z historycznymi (ul. Warszawska 16, Żuławskiego 7). Renowacja oryginalnych okien jest niestety rzadkością. Również, aby powiększyć powierzchnię użytkową lokali przeprowadzono wiele adaptacji poddaszy i strychów. Nadbudowy z lukarnami niestety nie zawsze są dostosowane charakterem do istniejących elewacji (ul. Włóczków 11). Wybijane są także otwory w ścianach attykowych i wstawiane są tam okna, które rzadko nawiązują do istniejących na fasadach osi. Przebudowy te zmieniają proporcje obiektów, wprowadzają nowe kształty okien. Kolejnym problemem jest kolorystyka i faktura odnowionych elewacji kamienic. Tynki nie są poddawane oczyszczeniu, uzupełnieniu i impregnacji. Najczęściej są pokrywane farbą emulsyjną, która skutecznie kryje jego interesującą fakturę. Czasem ściany dodatkowo są ocieplane styropianem i pokrywane nowym tynkiem. Tymczasem w okresie międzywojennym powszechnie stosowano szlachetne tynki, ich oryginalna faktura powstawała w wyniku ręcznej obróbki najważniejszych detali parteru i obramień okiennych. Sztuczny kamień często był mieszany z pigmentem, który nadawał ton ważniejszym elementom elewacji. Nowe renowacje niestety niszczą detale i plastyczne efekty faktury domów zaprojektowanych przez międzywojennych architektów.

Niedawno zostały podjęte pewne kroki mające na celu poprawę tej sytuacji. Małopolski Wojewódzki Konserwator Zabytków Jan Janczykowski w styczniu 2007 r. zaproponował wpisanie do rejestru zabytków układu urbanistycznego w granicach między I i II obwodnica tzw. rdzenia Twierdzy Kraków. Jak dotąd Ministerstwo nie rozpatrzyło tej propozycji. W październiku 2008 r. na posiedzeniu Rady Miasta Krakowa miał być rozpatrzony projekt uchwały, która wesprze finansowanie remontów elewacji prywatnym właścicielom.

WNIOSKI

Artykuł podkreśla znaczenie kamienic krakowskich z lat 1890–1939 dla dziedzictwa kulturowego Krakowa. Zwraca uwagę na nietypowe ramy stylu, które kamienicom krakowskim nadali modernistyczni architekci. Dostrzega również ogromną potrzebę dokumentacji, właściwej konserwacji wielu cennych, niszczących detali i elementów dekoracyjnych z tego okresu.

Niezmiernie ważne jest, aby niszczące kamienice krakowskie z tego okresu zostały wpisane do rejestru zabytków i objęte ochroną. Ze względu na ich cenne walory historyczne i artystyczne przy modernizacji w wytycznych konserwatorskich należałoby brać pod uwagę konieczność:

– zachowania drewnianej stolarki okiennej z oryginalnymi podziałami i kolorystyką (stolarki i wnęk okiennych),

- zachowania gabarytów i podziałów historycznych przy wprowadzaniu nowych otworów (witryny sklepowe w parterze, nadbudowy z lukarnami),
- zachowanie wszelkich zdobień i dekoracji, a w sytuacji przykrycia ich grubą warstwą farby lub tynku – oczyszczenia,
- usunięcie reklam sklepowych w parterach kamienic, które nie współgrają wielkością i kolorystyką z ich elewacjami, często przysłaniając cenne detale i dekoracje,
- dostosowania nowych materiałów przekryciowych do historycznego detalu,
- dobór kolorystyki odnawianego tynku nawiązujący do lokalnej tradycji i dostosowany do użytych na elewacjach materiałów (dotyczy to głównie odnawianych parterów kamienic) [Wojtysiak 2003].

Tradycja dekorowania fasad krakowskich domów mieszkalnych obrazuje, w jaki sposób architekci radzili sobie z wpływem stylu międzynarodowego. Ich stanowisko może być inspirujące dla współczesnych twórców rozdartych między koniecznością globalizacji kultury a potrzebą obrony lokalnych tradycji.

Praca naukowa częściowo finansowana ze środków Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w latach 2007-2010 jako projekt badawczy nr 2925/B/T02/007/33.

PIŚMIENNICTWO

- Bogdanowski J., 1988. *Szkic z dziejów kompozycji urbanistycznej Krakowa doby międzywojennej*, [w:] *Kraków międzywojenny*, Mat. Sesji Nauk., red. J. Małecki, Wyd. Literackie, Kraków.
- Böhm A., 1989. *Architektura krakowska w latach 1918–1939 w świetle współczesnych konkursów*, [w:] *Architektura i urbanistyka w Polsce w latach 1918–1978*, Studia i Mat. do Teorii i Historii Architektury i Urbanistyki, PWN, Warszawa.
- Brolin B.C., 2000. *Flight of Fancy: the Banishment and Return of Ornament*, Norton, New York, 205.
- Jasiński H., 1929. *Parę przygodnych uwag porównawczych o kilku nowych domach mieszkalnych*, Architekt, 4.
- Majchrowski J., Zuziak Z., Wyżykowski A., Kuzianik R. z zespołem, 2003. *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Miasta Krakowa*, Kraków, 115.
- Makowska B., 2003. *Modernizm i ornament*, Teka Komisji Urbanistyki i Architektury PAN Oddz. Kraków, 35, 119–126.
- Minorski J., 1970. *Polska nowatorska myśl architektoniczna w latach 1918–1939*, [w:] *Studia i materiały do teorii i historii urbanistyki i architektury*, Warszawa.
- Minorski J., 1953. *Próba oceny architektury polskiej okresu 1918–1939*, Architektura, 12, Warszawa.
- Olszewski A. K., 1967. *Nowa forma w architekturze polskiej 1900–1925. Teoria i praktyka*, Zakł. Narod. im. Ossolińskich, Wrocław, 140–143, 163, 199.
- Passowicz W., Gaczoł E., 1999. *Kraków wczoraj*, Wyd. Wokół nas, Gliwice, 10–11.
- Purchla J., 1990. *Jak powstał nowoczesny Kraków*, Wydawnictwo Literackie, Kraków, 11, 21–23.
- Purchla J., 1997a. *Dziewiętnastowieczny Kraków jako problem konserwatorski*, [w:] *Miasto historyczne. Potencjał dziedzictwa*, red. K. Broński, J. Purchla, Z. Zuziak, Kraków, 142.

- Purchla J., 1997b. *Urbanistyka, architektura i budownictwo*, [w:] *Dzieje Krakowa*, 4, red. J. Bieniarzówna, J. Małecki, Wyd. Literackie, Kraków.
- Samek J., 1984. *Godła kamienic krakowskich w dwudziestoleciu 1919–1939*, Teka Komisji Urbanistyki i Architektury PAN Oddz. Kraków, 18.
- Wiśniewski M., 2005. *Rewaloryzacja architektury międzywojennej w Krakowie – teoria i praktyka*, Kraków, www.mck.krakow.pl, 42.
- Wojtysiak M., 2003. *Kolorystyka elewacji obiektów zabytkowych*, Wiadomości Konserwatorskie, 13, 71–74.
- Żychowska M. J., 1991. *Między tradycją a awangardą. Problem stylu w architekturze Krakowa lat międzywojennych*, Monografia nr 113, Wyd. PK, Kraków, 145.

KRAKÓW TENEMENT HOUSES IN THE PERIOD OF MODERNISM – THE BOUNDARIES OF THE STYLE

Abstract. The article emphasises the importance of Cracovian tenement houses built between 1890 and 1939 for the cultural heritage of the city. It draws attention to untypical framework of the style, which was bestowed onto Cracovian houses by Modernist architects. It also highlights the huge need to document a number of precious, ruined details and decorative elements from this period and presents the problem of crossing the border of aesthetics of Modernist townhouses, caused by their improper modernisation in modern times.

Key words: architecture, modernism, tenement house, decoration